

joukkotiedotuksen sisintä etsimässä

PERTTI HEMANUS - ILKKA TERVONEN: Objektiiivinen joukkotiedotus. Otava, keuruu 1980.

Kirja jakaantuu kolmeen pääosaan. Ensimmäinen, joka on Ilkka Tervosen käsialaa, tarkastelee objektiivisuutta teoreettisena ongelmana. Kaksi muuta osaa, jotka käsittelevät objektiivisuutta joukkotiedotuksen perusongelmana ja empiirisen objektiivisuustutkimuksen näköaloja, ovat Hemänuksen kirjoittamia. Seuraavassa käsitellään lähinnä Hemänuksen osuutta, joka sivumäärältään kattaa valtaosan kirjasta.

Keskeisimpiä kohtia sisällöstä

Hemänuksen mukaan filosofiassa on materialistinen perussuuntaus voittanut yhä enemmän alaa ja idealistinen suuntaus on vastaavasti joutunut väistymään. Tähän näkemykseen asettuu luontevasti Nordenstrengiltä omaksuttu kehitysteoria journalismin objektiivisuudesta ja sen saavuttamista koskevien käsitysten muuttumisesta. Vaiheet ovat: 1) naivi objektiivisuus, 2) moralisoiva tai kyyninen subjektiivisuus ja 3) tieteellinen objektiivisuus. Eriytyistä painoa Hemänuus panee kautta kirjan sille ajatukselle, että objektiivisuutta koskevat perusratkaisut ovat tieteessä ja journalismissa samat.

Objektiivisuutta lähdetään määrittelemään negatioiden kautta: ensin tehdään selkoa siitä, mitä objektiivisuus ei ole. Nämä virhetulkinnat ovat Hemänuksen mukaan joko naivin idealistisia tai positivistisia. Itse objektiivisuuden määritelmässä on erotettavissa journalistinen prosessi ja lopputulos, joista edellinen on alistainen jälkimmäiselle. Joukkotiedotuksen objektiivisuuden yleiset kriteerit lopputuloksen tasolla ovat todenmukaisuus ja olennaisuus. Journalistisen työprosessin tasolla Hemänuksen mukaan riittää operoida yhdellä yleisellä objektiivisuuden kriteerillä, joka on nimeltään maksimaalinen vastaavidenssi.

Miksi sitten joukkotiedotuksessa on pyrittävä objektiivisuuteen? Siksi, että joukkotiedotus voisi täyttää ylväimmän tehtävänsä: edistää vastaanottajissaan maksimaalisen realistista, ihannetaipauksessa tieteellistä maailmankatsomusta. Jotta objektiivisuus voisi maksimoitua, edellytetään, ettei taloudelliseen perustaan kytkeydy antagonistisia ristiriitoja. Toinen maksimoitumisen yhteiskunnallinen ehto on, että yhteiskunnalta edellytetään kykyä tuottaa mahdollisimman suuri osa kaikesta relevantista tiedosta ja että se voidaan asettaa joukkotiedotuksen käyttöön.

Kirjan saamasta vastaanotosta

Kirjan ilmestyttyä käytiin sen ympärillä lehdistössä keskustelua, joka omalla tavallaan kuvasi, mitä teoksessa pidettiin olennaisena, mitä ei. Seuraavassa rajoitutaan valtakunnan ykköslehden, Helsingin Sanomien palstoilla käytyyn debattiin.

Keskustelun avasi Heikki Hellman kirja-arvostelullaan (otsikolla Kun objektiivisuudesta tehdään jumala, 1.3.80). Hellmanin mukaan Tervosen ja Hemänuksen materialistinen perusratkaisu on mekaaninen. Subjektin ja objektin vuorovaikutus on unohtunut: teos edustaa vulgaaria materialismia. Edelleen arvostelijan mukaan jää epäselväksi, missä määrin joukkotiedotuksen on kyettävä ylittämään ilmiötaso päästäkseen olemukseen käsiksi. Hellman spekuloiikin, tulisiko journalistimin viedä tieteeltä sille ominainen tehtävä ja sanoo, että Hemänuksella on "naivin olemuskäsityksen" vallassa.

Eräs eniten keskustelua herättänyt teema koskettaa teoksen teesejä fiktiivisen viihteen mahdollisesta objektiivisuudesta. Hellman tiivistää näkemyksensä aiheesta seuraavasti: Hemänuksella ei näytä myöntävän taiteen ja estetiikan omalakisuuksi; taiteelle ja viihteen ase- tteettavia vaatimuksia ei tule kutistaa objektiivisuuteen. - Loppuheittona Hellman sanoo poleemisesti: Hemänuksen mukaan naivi objektiivisuuskäsite teki tasapuolisuudesta jumalan kun Hemänuksella on tehnyt objektiivisuudesta jumalan.

Ilkka Tervonen ja Heikki Hellman jatkavat arvostelusta virinnyttä keskustelua 12.3.80 (Joukkotiedotuksen objektiivisuus). Tervonen kiistää väitteen vulgaarista materialismista. Häneen mukaansa kirjan teoreettisen perusratkaisun kantava ajatus on subjektin ja objektin vuorovaikutus. Subjektista riippuvien tekijöiden sivuuttaminen olisi johtanut latteaan "peiliteoriaan". - Tähän Hellman vastaa, että teoksen vulgaarisuus ilmenee yksioikoisena tapana ratkoa objektiivisuuden teoreettisia ongelmia. Hän kylläkin myöntää subjektin ja objektin vuorovaikutuksen, joka kuitenkin hänen mukaansa nostetaan esille yleensä vain hyvin yleisissä yhteyksissä. Seuraavaksi keskusteluun puuttuu ammattijournalisti Eero Silvasti (Olellaisen ongelmat joukkotiedotuksessa, 18.3.80). Hän lähtee liikkeelle Hayakawan kart-

ta-analogiasta: todellisuus on kuin maasto, jossa liikutaan sitä kuvaavilla kartoilla. Yhteiskunnallinen todellisuus on monitasoinen, moniulotteinen ja alituisesti liikkeeltä; Silvastin mukaan yksiselitteistä objektiivisuutta on mahdotonta löytää. Hän ottaa esimerkiksi selostamansa puoluekokoukset, joista olellaisen kertomisen hän on kokenut erityisen pulmalliseksi heittäen yleisen kysymyksen: jos yksimielisyyttä olellaisen ongelmasta ei synny, kuka ratkaisee.

Silvasti kertoo noudattaneensa käytännön journalistisessa työprosessissa menetelmää, jolle objektiivisuus ei näyttäydä ongelmana ja jota hän kutsuu "pätkähullun periaatteeksi". Sen mukaan journalisti voi - ja hänen pitää - käsitellä asioita, joitten perimmäistä olemusta ei (kukaan) käsitä.

Silvasti tulee siihen johtopäätökseen, että sinänsä objektiivista joukkotiedotusta ei voi olla olemassa, sillä todellisuudella on luokaluonne: luokkayhteiskunnassa ei ole todellisuutta sinänsä. Yhteiskunnallisten antagonismien osuuden objektiivisuuden suhteen hän näkee siten, että omistusta ensisijaisempi on valtamotiivi.

Fiktiivisen viihteen objektiivisuudesta hänellä on sama näkemys kuin Hellmannillakin: objektiivisuudelle ei ole perusteita fiktiivisissä sanomissa. Esimerkiksi ivamukaelma syntyy nimenomaan siitä, että todellisuutta tietoisesti väristellään. "Objektiivinen karikatyyri" on käsitteellinen mahdottomuus.

Pertti Hemänuksella vastaa Silvastille 24.3.80 (Tarjoudun tekemään objektiivista viihdettä) todeten aluksi, että kirja on keskustelutarjous, jota ei ole otettu kunnolla vastaan. Kirjassahan on nimenomaan teoreettisen aineksen ohella pyritty konkretisoimaan sitä, miten objektiivisuutta kohti voitaisiin ehkä pyrkiä (mm. osat objektiivisuus uutisvälityksessä ja muussa ajankohtaisessa faktajournalismissa, fiktiivisessä viihtessä sekä mainonnassa).

Silvastin kysymykseen, kuka ratkaisee oltessa olellaisuuden ongelmasta eri mieltä, Hemänuksella vastaa: on erotettava kysymyksen hallinnollinen ja itse asian sisältöä koskeva puoli. Hallinnollisesti ratkaisun tekee se, jolle kyseinen valta organisaatiossa on uskottu. Mutta mikä todella on olellaista, sen ratkaisee kuka

tahansa, jolla on sitä varten tarvittavat tiedot ja ajattelun apuvälineet käytössään. Objektiviisuuden yhteiskunnallisista taustatekijöistä Hemänuksen aprikoi: kytkeytyyköhän valta lujemminkin omistukseen kuin Silvasti ohimennen myöntää.

Silvastian fiktiivisestä viihteestä argumentointiin Hemänuksen vastaa, että tämä on ymmärtänyt kysymyksen väärin. Fiktion keinot voidaan panna palvelemaan joko suhteellisen objektiivisen tai suhteellisen epäobjektiivisuuden todellisuuskäsityksen asiaa.

Kirjan ympärillä käyty keskustelu Helsingin Sanomien palstoilla päättyi Osmo Mäkeläisen kirjoitukseen (Mitä objektiivisuus nykymaailmassa merkitsee, 24.3.80). Hänellä on melko luonnontieteellinen lähestymistapa kysymykseen. Mäkeläisen käsityksen mukaan pulmana on itse objektiivisuuden filosofisesti muuttuva käsite. Maailma on käsiteltävä voimien järjestelmäksi ja luonteeltaan dynaamiseksi. Tällaiseen maailmaan ei objektiivisuuden käsite lainkaan sovi: objektiivisuuden vaatimus on hylättävä heti alkuun tai siitä on jotenkin tingittävä.

Yhteenvedoksi

Hemänuksen ja Tervosen teos on edelläolevan valossa kajonnut eräisiin varsin keskeisiin joukkotiedotuksen peruskysymyksiin. Edellä kuvatulle keskustelulle on ollut ominaista, että juuri journalistit uskovat vähiten objektiivisuuteen. Onkohan niin, että he edustavat moralisovaa tai kyynistä subjektiivisuutta vai kestääkö kirjan teoria objektiivisuuskäsityksen kehitysvaiheista?

Keskustelu on ollut osoitus siitä, että maaperää koko problematiikan käsittelylle on olemassa. Puutteistaan huolimatta kirja on joka tapauksessa päänavaus objektiivisuudesta käytävälle kes-

kustelulle maassamme. Kirjaa lukiessa huomaa varsin selvästi, että aihe on paljon vaikeampi, haastavampi ja tuntemattomampi kuin arki ajattelun tasolta saattaisi arvioida. Erityisen kuvaavaa on - kuten Hemänuksen varsin vakuuttavasti osoittaa - että aihetta on tutkittu todella vähän sekä Suomessa että lännessä ja idässä. Tässä mielessä jo pelkkä teoksen ilmestyminen on tapaus kansainvälisessäkin mielessä.

Teos on kuitenkin toivottavasti vasta alku problematiikan tieteelliselle (ja miksei yhtä hyvin journalistiselle) tutkimiselle. Ei nimittäin voi välttää vaikutelmaa, että kirjan luettuaan on huomattavasti tarkempi käsitys siitä, mitä objektiivisuus ei ole kuin mitä se on. Toisin sanoen: joukkotiedotuksen objektiivisuus jää melko impliisittiseen muotoon. Eräs seikka, johon kirjassa ei ole kajottu, on teknologisen kehityksen vaikutukset joukkotiedotuksen objektiivisuuteen. Journalisti joutuu tekniikan kehittyessä yhä suurempien haasteiden eteen pyrkiessään seulomaan ilmiöpinnan alta olemuksen piirteitä.

Kirjaan kohdistunut kritiikki on kenties ollut rajuinta sen fiktiivistä viihdettä koskevilta osin. Tähän lienee painavimpia syitä se, että tekijät edustavat perinteisen tiedotusopin ja sosiologian lähestymistapaa, jolle on varsin vierasta taiteen, estetiikan ja emotioiden maailma. Hieman ihmetyttää se ylimalkaisuus, jolla Frankfurtin koulu-kunta kuitataan; siltä suunnalta olisi varmasti saatu maata jalcojen alle fiktion asemaa joukkotiedotuksessa tarkasteltaessa. Ylipäättään Frankfurtin koulukunnan osuus koko joukkotiedotuksen ja massakulttuurin olemuksen erittelijänä olisi ansainnut huomattavasti enemmän huomiota.

Joka tapauksessa: teos käsittelee tiedotusopin keskeisimpiä kysymyksiä. Toivottavasti jatkoa seuraa.

Rauno Parikka